

ВІДГУК
офіційного опонента про дисертацію
Ніщенко Мар'яни Едуардівни
«Формування соціокультурної компетентності учнів основної школи
на матеріалах синтаксису простого речення»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська
мова)

У сьогочасних умовах домінування в українській лінгводидактиці праць, розроблених на засадах системно-структурного та функційно-комунікативного підходів, помітною є недостатня увага до соціокультурного компонента змісту шкільного курсу української мови, що має людинотворче і суспільнотворче значення, яке глибоко розумів В. О. Сухомлинський, тому й наголошував, що викладання мови – найтяжча справа, бо це не просто передача знань, практичних умінь, навичок; це передусім виховання, виховання розуму, формування думки, копітке різьблення й ліплення найтонших рис духовного обличчя людини; це майстерність творення людської душі.

Відповідно до сучасного осмислення природи людини визначальною ознакою її є не так розум, як поєднання розумного, духовного, творчого і соціального модусів. Тому студії, присвячені соціокультурному розвитку учнів у системі мовної освіти, потребують від дослідника системного мислення на основі міждисциплінарних зв'язків, що передбачає належну обізнаність ученого як з процесами в галузі мовної освіти, так і з соціокультурними реаліями, системою цінностей, прийнятих у суспільстві, – така обізнаність формується, по-перше, на ґрунті власних спостережень, досвіду в контексті освітніх і життєвих практик, а з іншого, – на основі врахування надбань психологів, педагогів, мовознавців, культурологів, що вивчали, аналізували й інтерпретували проблеми соціокультурного розвитку людини, особливості створення соціокультурного середовища для виховання українськомовної особистості, яка володіє кількома компетентностями.

З огляду на сказане потреба розв'язання проблеми формування соціокультурної компетентності учнів основної школи в процесі навчання ртацію Мар'яни вітнім запитам.

На тлі сучасних суспільних процесів простежується недостатній рівень соціокультурного розвитку громадян українського суспільства. А для того щоб ситуація змінилася на краще, члени соціуму мають володіти не лише ключовими і предметними компетентностями, а й соціокультурною компетентністю як міждисциплінарною, що дасть змогу їм бути соціально адаптованими громадянами України, обізнаними з національним культурним надбанням народу; громадянами, які шанують й активно популяризують

українську культуру, відповідально дбають про збереження її для наступних поколінь, готові до викликів інформаційного суспільства.

Актуальність обраної теми та її зв'язок з напрямками наукових досліджень

Зазначимо, що тема дослідження є актуальною з погляду теорії і практики навчання української мови в основній школі, дослідниця робить власну спробу розв'язати важливу для суспільства й освіти проблему лінгводидактичного характеру з урахуванням концепції «Нова українська школа», вимог чинної шкільної програми з української мови та інших освітніх документів.

Дисертантка пов'язала предмет дослідження з одним із найскладніших розділів шкільного курсу української мови – синтаксисом. З огляду на стратегію дослідниці трудність опанування синтаксису в школі полягає в тому, що він має вивчатися не лише за системно-структурним, а й за функційно-стилістичним, комунікативно-діяльнісним і соціокультурним принципами. Відповідно до концепції дисертантки допомогти реалізувати ці принципи в навчанні синтаксису української мови можуть насамперед культуровідповідні тексти і вправи (завдання), спрямовані на формування соціокультурної компетентності учнів.

Про складність поставленої дисертанткою проблеми свідчить те, що з питань формування соціокультурної компетентності учнів у системі українськомовної освіти є невелика кількість наукових досліджень (з наявних науково-методичних праць варто згадати роботи О. М. Горошкіної, Р. С. Дружененко, С. О. Карамана, О. В. Караман, Г. Р. Корицької, С. А. Омельчука та ін.), при цьому мовлення (його змістовність і граматичний лад) багатьох учнів як носіїв української мови не відповідає вимогам ефективної соціокультурної комунікації та мовним нормам, часто в таких мовців не сформований інтерес до культурних надбань, прагнення до мовної досконалості, життєві ціннісні орієнтири, що є суттєвими показниками як предметної компетентності з української мови, так і міжпредметної соціокультурної компетентності.

Потрібно зазначити, що лише поодинокі науково-методичні дослідження присвячено *соціокультурній компетентності* та проблемі формування її в учнів основної школи на заняттях з української мови. У цьому контексті варто згадати дисертаційні праці В. Ф. Александрової «*Формування соціокультурної компетентності учнів 8–9 класів у позакласній роботі з української мови*», Д. А. Кобцева «*Реалізація соціокультурної змістової лінії на уроках української мови в 5 класі*» та деяких інших дослідників.

Зазначене свідчить, що М. Е. Ніщенко взялася досліджувати важливу проблему, яка на сьогодні не розв'язана. Комплексного й системного дослідження питань формування соціокультурної компетентності учнів основної школи в процесі навчання синтаксису простого речення поки що в

українській лінгводидактиці немає. Тому доцільність і актуальність теми рецензованої дисертації є очевидною і не викликає сумнівів.

Важливість теми опонованої дисертації підтверджується і зв'язком її з такими пріоритетними напрямками наукових досліджень НАПН України, як формування національно свідомої, духовно багатой мовної особистості учня, розроблення навчально-методичного забезпечення для реалізації компетентнісного підходу до навчання української мови в закладах середньої освіти. Добре, що роботу виконано в руслі наукових досліджень відділу навчання української мови та літератури Інституту педагогіки НАПН України «*Методика навчання української мови учнів 8-9 класів*» (державний реєстраційний номер 0115U003083), «*Методика компетентнісно орієнтованого навчання української мови учнів ліцею на рівні стандарту*» (державний реєстраційний номер 0118U003364). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Інституту педагогіки НАПН України (протокол № 7 від 15.09.2014 року і Ради з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (реєстраційний № 1062, протокол № 8 від 25.11.2014 року).

Отже, можна стверджувати про своєчасність, соціальне, освітнє й наукове значення рецензованого дослідження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Вивчення дисертації М. Е. Ніщенко переконує в тому, що наукові положення, які містяться в дослідженні, є достатньо обґрунтованими. У роботі, згідно з вимогами ДАК України до таких праць, чітко сформульовано об'єкт, предмет, мету, завдання та методи дослідження, визначено й використано достатню джерельну базу (список використаної літератури становить 243 позиції), що забезпечило системність і багатогранність студіювання досліджуваної проблеми. Структура рецензованої роботи відображає логіку дослідження на різних його етапах і послідовність розв'язання поставлених дисертанткою завдань.

Аналіз дослідження дає підстави стверджувати, що ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у рецензованій кандидатській дисертації, високий. Теоретичною основою для ключових положень дисертації стали окремі ідеї, розроблені в наукових працях з психології, педагогіки, мовознавства, лінгводидактики. Схвальної оцінки заслуговує глибина теоретичного аналізу наукових праць, які виявилися засадничими для розв'язання проблеми формування соціокультурної компетентності учнів основної школи в процесі навчання синтаксису простого речення.

Саме завдяки глибокому вивченню теоретико-методологічних засад дослідження і реалізації педагогічного експерименту М. Е. Ніщенко змогла реалізувати п'ять основних дослідницьких завдань.

Для виконання *першого завдання* дисертантка в першому розділі обґрунтувала належність соціокультурної компетентності до галузевих (міжпредметних). *Соціокультурну компетентність* потрактовано як володіння інформацією про безпосередній зв'язок мови з соціумом і культурою, усвідомлення ролей та місця в суспільстві, своєї причетності до процесів розвитку мови, утвердження її позицій, демонстрування схвалених у суспільстві норм поведінки, ставлень крізь призму цінностей і певного суб'єктного досвіду, готовність до виконання соціальних ролей і обов'язків. З'ясовано, що компоненти соціокультурної компетентності взаємопов'язані через поняття культурного й соціального контекстів.

На основі аналізу дисертантка виділила у структурі соціокультурної компетентності кілька ключових компонентів: *когнітивний, ціннісно-мотиваційний, емоційний, поведінковий*, що стали підґрунтям для напрацювання авторської методики формування соціокультурної компетентності учнів основної школи в процесі навчання синтаксису простого речення. Для теоретичного осмислення досліджуваної проблеми, розуміння сутності досліджуваного предмета й напрацювання авторської методики навчання М.Е. Ніщенко розглянула поняття соціокультурної компетентності у зв'язку з іншими змістоутворювальними поняттями рецензованої дисертації, такими як: «компетентнісний підхід», «компетенція», «компетентність», «ключова компетентність», «предметна компетентність», «міжпредметна компетентність» тощо.

Друге завдання дослідження розв'язано в підрозділах 1.1. – 1.3. Для визначення теоретичних засад формування соціокультурної компетентності в процесі вивчення синтаксису простого речення М.Е. Ніщенко розглянула психолого-педагогічні, лінгвістичні й лінгводидактичні передумови формування соціокультурної компетентності учнів основної школи.

Проаналізовано психологічні теорії навчання, зокрема: соціокультурну когнітивну теорію Л. С. Виготського, концепцію психоенергетичної цілісності особистості, – урахування їх сприяє формуванню в особи здатності до самовдосконалення, самотворення в процесі навчання, самонавчання й самовиховання. На основі аналізу наукових праць здійснено спробу класифікувати емоції (альтруїстичні; глоричні, пов'язані зі славою; праксичні; гностичні, естетичні, інші) та способи прояву їх у контексті формування соціокультурної компетентності учнів основної школи, що базується на емоційному світі дитини, формуванні особистісних цінностей, цільовизначенні, мотивації та рефлексії.

Акцентовано на типових характеристиках покоління Z (постійний зв'язок із соціальними мережами; пост у Facebook чи Twitter має для представників цього покоління більший сенс, ніж прочитана книга; повна інтегрованість в інтернет-середовище; важливість причетності до груп у соцмережах і т. ін.), які враховано в розробленні авторської методики.

У процесі аналізу теоретичних засад дослідження узагальнено, що освітня діяльність учнів основної школи має складатися зі сфери пізнання, сфери предметно-практичної діяльності, сфери гри, інших захоплень дитини і сфери спілкування. Мова, виконуючи комунікативну функцію, впливає на розвиток особистості загалом, формує сферу життєвих інтересів, моральних орієнтирів, поведінкових критеріїв і цінностей.

Проаналізовано напрями сучасної лінгвістики (*структурно-статичний, функційно-семантичний, генеративний, комунікативний, стилістичний, синтаксис тексту*), що формують зміст експериментальної методики, визначають характер навчальних вправ і завдань. З цією метою особливу увагу приділено засадам функційної лінгвістики, урахування яких корисне не лише для процесу формування соціокультурної компетентності, але й для процесу навчання синтаксису. Наголошено на суті функційного підходу до вивчення синтаксису, що полягає в розгляді функцій синтаксичних одиниць у процесі спілкування. За такого тлумачення названого підходу, на нашу думку, його доцільно розглядати як функційно-комунікативний.

З огляду на те, що синтаксис простого речення в дослідженні є засобом формування соціокультурної компетентності, у роботі актуалізовано семантичну класифікацію речень. Обґрунтовано доцільність зосередження уваги на характеристиці речення за ознакою комунікативного наміру (прохання, заклик, пропозиція, інформування, відмова, співчуття), що дає змогу простежити результативність мовленнєвого акту. Акцентовано на понятті «об'єктивність/суб'єктивність» думки, висловленої в реченні, що сприяє формуванню відповідальності носія інформації. Наголошено, що вчителі-словесники мають зосередити увагу на вивченні синтаксису простого речення через призму соціального й культурного досвіду нації.

У роботі значну увагу приділено особливостям компетентнісного навчання української мови в основній школі. Дослідниця послідовно обґрунтувала, що визначальною особливістю цього підходу є зміщення акценту зі знаннєвого компонента як ключового на цілісний суб'єктний досвід розв'язання життєвих ситуацій, виконання життєво важливих функцій, соціальних ролей у процесі різних видів діяльності.

Відповідно до *третього завдання* дослідниця виокремила 4 *критерії* (*ціннісно-мотиваційний, когнітивний, емоційний, поведінковий*) і визначила показники рівнів сформованості соціокультурної компетентності учнів основної школи в процесі навчання синтаксису простого речення, які корелюються зі змістовими компонентами компетентності. За визначеними критеріями та їх показниками дисертантка схарактеризувала три рівні сформованості соціокультурної компетентності учнів – високий, середній, низький.

У межах виконання *четвертого завдання* відповідно до компонентів, які формують соціокультурну компетентність, розроблено навчальні завдання, зокрема вправи, чотирьох типів: 1) спрямовані на розвиток емоційного

інтелекту; 2) спрямовані на пізнання, відкриття, засвоєння нової інформації; 3) спрямовані на засвоєння й сприйняття цінностей; 4) спрямовані на формування ставлень і коригування поведінки.

У процесі виконання *п'ятого* завдання М.Е. Ніщенко напрацювала авторську методику формування соціокультурної компетентності учнів основної школи в процесі навчання синтаксису простого речення з урахуванням актуальних підходів до українськомовної освіти. Для набуття учнями соціокультурного досвіду важливого значення надано соціальним ролям. Обґрунтовано доцільність ознайомлення учнів із соціальними ролями й введення їх до авторської методики.

У пропонованій методиці актуалізовано різні форми навчальної роботи: індивідуальну, парну і групову, що сприяє формуванню навичок самонавчання, діалогічних умінь, дає змогу розвивати творчі й комунікативні здібності учнів у процесі виконання ситуаційних завдань. У напрацьованій методиці, крім традиційних, мають місце й інші методи, як-от: проектний, ситуаційний, діалогічний, метод гри, що сприяють інтенсифікації й оптимізації процесу мовної освіти. Важливу роль в експериментальній методиці відведено роботі з дидактичними текстами як культурними феноменами, що створюють умови для опанування синтаксису простого речення та різних видів мовленнєвої діяльності; для спостереження за функціонуванням синтаксичних конструкцій у висловленні певного стилю, жанру; для створення власного тексту з урахуванням норм української мови й соціокультурного досвіду учнів. Нам імponує увага дослідниці до впровадження сучасних ІКТ у практику мовної освіти, що сприяє подальшому вдосконаленню навчально-виховного процесу, розв'язанню багатьох важливих освітніх і життєвих проблем, робить освіту доступнішою й ефективнішою.

Позитивне враження справляє в тексті дисертації опис педагогічного експерименту. Експериментальну методику апробовано під час дослідного навчання на базі п'яти закладів середньої освіти в різних регіонах України. Результати експерименту підтвердили ефективність запропонованої методики формування соціокультурної компетентності учнів основної школи в процесі навчання синтаксису простого речення, що є підставою для схвальної оцінки експериментальної частини дослідження, оскільки статистично підтверджено кількісну та якісну позитивну динаміку в рівнях сформованості соціокультурної компетентності учнів 8 класів.

У кінці кожного розділу рецензованої дисертації подано змістовні висновки, що містять узагальнення відповідно до поетапного дослідження. Загальні висновки роботи логічно впливають із тексту дисертації, лаконічні й обґрунтовані, що є результатом, зокрема, добре осмисленого, спланованого та успішно проведеного педагогічного експерименту, який достатньо описаний у третьому розділі. Додатки служать доповненням до основного тексту дисертації.

Оцінка новизни й достовірності досліджень

Наукова новизна кандидатської дисертації М.Е. Ніщенко простежується у формуванні концептуальних засад лінгводидактичного дослідження на базі вивчення наукових праць і проведення педагогічного експерименту.

Найбільш суттєвими і важливими науковими здобутками, що характеризують новизну рецензованої роботи, вважаємо такі: *вперше обґрунтовано* наукові засади формування соціокультурної компетентності учнів основної школи на матеріалах уроків вивчення синтаксису простого речення; *здійснено* розгляд суті соціокультурної компетентності через призму понять культурного й соціального контекстів; *виділено* базові компоненти соціокультурної компетентності й *визначено* місце її в ієрархії шкільних компетентностей; *розроблено* алгоритм поетапного формування й розвитку соціокультурної компетентності учнів основної школи на уроках української мови; *обґрунтовано* добір форм, методів, засобів організації уроків української мови з метою формування соціокультурної компетентності; *розроблено* методику формування соціокультурної компетентності учнів основної школи на матеріалі синтаксису простого речення; *визначено* критерії, показники та рівні сформованості соціокультурної компетентності учнів основної школи; *розроблено* дидактичний матеріал для кожного критерію, що впливає на цілісність процесу формування соціокультурної компетентності; *дібрано* актуальні природовідповідні соціальні ролі для роботи з учнями 8 класів у процесі вивчення синтаксису простого речення.

Особливості розробленої системи експериментального навчання свідчать про оригінальний підхід дисертантки до розв'язання поставленої проблеми.

Ключові положення дисертації успішно апробовані на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях та достатньо висвітлені в наукових публікаціях авторки.

На основі сказаного робимо висновок, що поставлені в дослідженні мету й основні завдання М. Е. Ніщенко зреалізувала, маємо багатогранне дослідження, оперте на матеріали із суміжних дисциплін, водночас у ньому визначилися перспективи для подальшого студіювання порушеної проблеми. Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертації.

Практичне значення отриманих результатів

У дисертації на основі вивчення теоретичних засад дослідження і власного педагогічного досвіду дослідниця запропонувала ефективну методику формування соціокультурної компетентності учнів основної школи в процесі навчання синтаксису простого речення.

Учителів української мови запропоновано систему вправ і завдань для формування соціокультурної компетентності восьмикласників у процесі навчання синтаксису простого речення. Отримані результати дослідження, основні його положення та висновки можуть використовуватися в освітньому процесі загальноосвітніх і спеціалізованих навчальних закладів на уроках

вивчення синтаксису простого речення, під час розроблення програм, факультативів, підручників, методичних посібників для вчителів і студентів, які проходять педагогічну практику в школі.

Дискусійні положення і зауваження

Позитивно оцінюючи загалом рецензовану дисертацію, зважаючи на актуальність цієї роботи й необхідність публікації навчально-методичного посібника за результатами дослідження, висловлюємо деякі міркування та зауваження:

1. Перше міркування стосується термінологічного апарату дисертації. Дисертантка в підрозділі 1.4. (першого розділу) *«Категорійний апарат дослідження»* виділила й уточнила низку змістоутворювальних термінів: *«компетентнісний підхід»*, *«компетенція»*, *«компетентність»*, *«ключова компетентність»*, *«предметна компетентність»*, *«міжпредметна компетентність»*, *«соціокультурна компетентність»*, *«соціальна роль»*, *«соціалізація»*, *«освітнє середовище»*, *«цілевизначення»*, *«рефлексія»*, *«система вправ»*. Не маю впевненості в необхідності уточнення автором дисертації таких понять, як *«компетентнісний підхід»*, *«компетенція»*, *«компетентність»*, *«ключова компетентність»*, *«предметна компетентність»*, *«система вправ»*, оскільки їх багато разів уточнювали фахівці. На нашу думку, замість розгляду різних наукових підходів до названих понять можна було б лише скористатися прийнятними для дисертантки відомими визначеннями із відповідними покликаннями. Водночас у цьому контексті добре було б витлумачити поняття *«соціокультурна комунікація»*, зокрема й приділити увагу сучасним аспектам соціокультурної комунікації в розрізі медіаосвіти, – з огляду на те, що таке поняття ще недостатньо осмислене в сучасній лінгводидактиці.

Розглядаючи базові поняття дослідження, дисертантка суть *компетентнісного підходу* потрактовує як *спрямованість* освітнього процесу на досягнення результатів, якими є ієрархічно підпорядковані компетентності (с. 84). Також у висновках до розділу 1 зазначено, що компетентнісний підхід в освітньому процесі розглянуто як дієвий освітній *інструмент* розвитку особистості, спрямований на активне й конструктивне входження людини в сучасні суспільні процеси (с. 99). На нашу думку, у контексті теоретичної частини дисертації бажано було б чіткіше вказати авторське бачення самого поняття *«підхід до навчання»* – це інструмент, методологічний орієнтир чи що інше.

2. У структурній частині дисертації 1.1. *«Психолого-педагогічні передумови формування соціокультурної компетентності учнів основної школи»* дослідниця зазначає: *«Посиленню мотивації й активності учнів сприятиме реалізація права кожного учня на вибір форми, методу і способу засвоєння нового матеріалу...»* (с.48). Бажано було б чіткіше вказати позицію автора щодо потрактування таких дидактичних понять, як *метод* і *спосіб*, оскільки на с.154 дисертантка пояснює: *«Якщо метод – спосіб діяльності,*

що охоплює весь шлях її перебігу, то прийом – це окремий крок, дія в реалізації методу».

3. Зауваження стосується поєднання слів *завдання* і *вправи*. Дослідниця вживає відповідне словосполучення (с. 185), що суперечить суті самого поняття «*вправи*», які є тренувальними завданнями. Тому не є виправданим поєднання цих слів у фрагменті «*розроблено завдання і вправи чотирьох типів*» (с.200), оскільки йдеться про родові і видові поняття.

4. У структурній частині дисертації 3.2. «*Хід і результати формувального етапу експерименту*» зазначено, що мета формувального етапу експерименту полягає у визначенні ефективності розробленої методики поетапного формування соціокультурної компетентності на матеріалі синтаксису простого речення. На жаль, у роботі подано неповний опис авторської методики формування соціокультурної компетентності саме в процесі вивчення синтаксису простого речення. Для повного сприйняття запропонованої дослідницею методики доцільно було б, на наш погляд, чіткіше подати особливості експериментальної системи роботи на відповідному мовному матеріалі.

5. У списку використаних джерел, на нашу думку, доцільно було б подати дисертаційні праці, пов'язані з дослідженням М. Ніщенко, таких лінгводидактів, як, наприклад, Дмитро Анатолійович Кобцев «*Реалізація соціокультурної змістової лінії на уроках української мови в 5 класі*», Ольга Олегівна Коломінова «*Методика формування соціокультурної компетенції учнів молодшого шкільного віку в процесі навчання усного англомовного спілкування*».

6. Розроблена в дисертації методика поетапного формування соціокультурної компетентності на матеріалі синтаксису простого речення достатньо обґрунтована, а результати її впровадження цілком переконливі. Проте, вважаємо, у додатках варто було б подати зразки проектів уроків української мови чи їх фрагментів, які були напрацьовані під час педагогічного експерименту, що дало б змогу більшою мірою простежити особливості авторської методики дисертантки.

7. Відзначаючи чіткість, логічність, послідовність викладення думок, хороший мовний рівень тексту рецензованої дисертації, зауважуємо, що подекуди трапляються поодинокі мовні помилки (с. 30, 83, 120, 127), спостерігаються технічні недогляди в покликаннях на використані джерела.

Висловлені міркування щодо дисертаційної роботи М.Е. Ніщенко не є принциповими, а тому не знецінюють значення виконаного дослідження, що є суттєвим внеском у вітчизняну лінгводидактику.

Загальний висновок

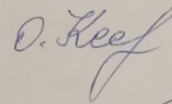
Дисертаційна робота Ніщенко Мар'яни Едуардівни «*Формування соціокультурної компетентності учнів основної школи на матеріалах синтаксису простого речення*» є самостійно виконаним і завершеним науковим дослідженням актуальної лінгводидактичної проблеми.

За рівнем наукової новизни та практичним значенням дисертація відповідає вимогам п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 року та № 1159 від 30.12.2015 року), оформлена за вимогами наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 року «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України за №155/30023 від 03.02.2017 року.

За подану до захисту дисертацію *«Формування соціокультурної компетентності учнів основної школи на матеріалах синтаксису простого речення»* її автор, Мар'яна Едуардівна Ніщенко, цілком заслуговує присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова).

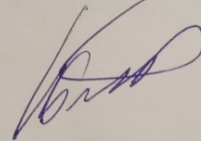
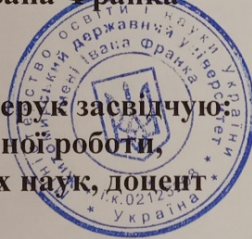
Офіційний опонент –

**доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри світової літератури
та методик викладання філологічних
дисциплін Житомирського державного
університету імені Івана Франка**

О. А. Кучерук

Підпис О. А. Кучерук засвідчую:
проректор з навчальної роботи,
кандидат біологічних наук, доцент

Н. М. Корнійчук

23. 05. 2019 р.